

V osídlach pamäti. Od každodenných záznamov po dokumentárny film. Rozhovor s Annou Kryvenko

Romana Javorčeková

*Anna Kryvenko je režisérka dokumentárneho filmu **Môj neznámy vojak** (2018), filmová a vizuálna umelkyňa ukrajinskej národnosti, ktorá študuje v Centre audiovizuálnych štúdií FAMU v Prahe.*

Od dokončenia vášho filmu **Môj neznámy vojak** prešiel už nejaký čas, od jeho uvedenia do kín prešlo niekoľko mesiacov, v auguste 2018 si Česká a Slovenská republika pripomenuli 50 rokov od vpádu vojsk Varšavskej zmluvy na územie vtedajšieho Československa. Ako sa na to spätne pozeráte?

Nemyslím si, že sa moja predstava o okupácii nejakým spôsobom zmenila počas posledných dvoch rokov. Na filme som pracovala dva a pol, takmer tri roky. Začínala som sama, radila som sa aj s historikmi, takže tie „biele plochy“ nevedenia mizli. Je pravdou, že v istom okamihu som začala cítiť, že o tom vlastne viem omnoho viac než bežný občan v Česku alebo na Slovensku. Zaujímavou skúsenosťou sa pre mňa stalo hľadanie kníh o tejto téme v ruskom alebo ukrajinskom jazyku. Samozrejme, existujú publikácie, ako je kniha Josefa Pazderku *Invaze 1968. Ruský pohľad*, ale párkrát som narazila na neuveriteľné veci. Napríklad som našla knihu, ktorá pred pár rokmi vyšla v Minsku, ako spomienky, ak sa nemýlim, armádneho prekladateľa. Invázia sa tu porovnáva s prvým Majdanom (2003) a je to taký nezmysel, že sa človek na tom až smeje.

Vo filme používate veľa archívnych záznamov, veľkým vkladom vášho filmu sú zábery na tváre vojakov, v ktorých sú viac alebo menej viditeľné rôzne emócie, strach, panika, napätie. Našli ste vo výraze vojakov na dobových záznamoch hneď niečo „typické“, čo ste potrebovali použiť vo filme alebo z vašej strany prebiehal dlhší výber?

Práve tieto sekvencie vznikali skoro ako prvé. Samozrejme, niektoré zábery sa menili alebo boli pridané, ale celkovo sú pre mňa asi najdôležitejšie (spolu s Košickou epizódou). Bol to jeden zo spôsobov, ako skúsiť divákovi ponúknuť možnosť pozrieť sa na toho „Rusáka na tanku“ iným spôsobom. Čo sa týka výrazu a emócií, tak tento výber nebol nejaký veľký. Skoro všetky portréty vojakov, ktoré som našla, sú vo filme aj použité. Minimálne teda v prípade škály emócií. Konkrétnych záberov bolo, samozrejme, o niečo viac.

Myslíte si, že sledovaním výrazov v tvárach vojakov prostredníctvom filmu môže dochádzať k vyvolávaniu súcitu diváka? Je súcit jeden z kľúčov, prostredníctvom ktorého sa človek môže vyrovnáť s násilnými a sporne interpretovanými udalosťami, čím bol aj vpád vojsk Varšavskej zmluvy na územie Československa?

Keď som sa pozerala na archívne zábery v takom veľkom množstve, tak ma najviac fascinovalo a znepokojovalo, akí sú väčšinou títo chlapci mladí. Boli tam aj velitelia a dôstojníci, ale väčšinou išlo o chlapcov, ktorí mali medzi 18 a 20. Niektorí vyzerali dokonca na 14... To pridáva filmu aj historickej udalosti ľudský rozmer, bez ktorého sa stratíme len v číslach, dátumoch a tankoch. Myslím si, že empatia a súcit sú tie základné ľudské emócie, ktoré nám umožňujú prežiť úplne rôznorodé životné situácie dôstojne. A keď sa človek naozaj ocitne v reálnej situácii, potom zistí, že je to omnoho zložitejšie, než sa zdá. Je zložitejšie mať namiesto nenávisti súcit. To viem, žiaľ, z vlastných skúseností...

Vaša babička vystrihla tvár a postavu muža svojej sestry z rodinných fotografií, aby ju chránila a nespôbovala jej bolesť predstava na jeho samovraždu po tom, ako sa vrátil z okupovaného Československa ako vojak. Myslíte si, že v takomto čine bolo niečo pudové? Alebo tak chcela chrániť celú rodinu vrátane seba? Ako by ste potom opísali vaše pátranie po jeho identite a záverečné dolepenie jeho fotografie na prázdne miesto na skupinovej fotografii?

Moja babička bola v našej rodine dominantná žena, keď sa pre niečo rozhodla, tak sa už nedala prehovoriť. Viem si predstaviť, že sa jednoducho rozhodla, že vymazaním človeka z rodinnej pamäti pomôže svojej najmladšej sestre žiť ďalej. Znie to dosť absurdne. Nedá sa niekoho jednoducho vystrihnúť zo spomienok. Minimálne tu ostane fyzická diera v rodinnom albume.

Keď som o ňom hľadala informácie, tak bola prirodzene najväčším zdrojom moja mama, ktorá v dobe tragických udalostí mala 10 rokov. Bolo zaujímavé pozorovať, ako si na tieto veci spomínala. Postupne sa jej v hlave vybavovali spomienky, situácie, listy, mená. No na všetko bol treba čas. Keď som už zistila jeho meno, skúšala som pátrať vo vojenských archívoch a pod. No archívy o tejto udalosti sa nachádzajú v Rusku a vzhľadom na súčasnú situáciu medzi Ukrajinou a Ruskom je to dosť komplikované. Plus je tu aj celkom jednoduchá bariéra – nemôžem dokázať príbuzenský vzťah. No počas tohto hľadania som pochopila, že aj keď nezistím nič, aj to je stále výsledok. Nechcela som z filmu spraviť investigatívny dokument, ktorý sa veľkolepo skončí nejakou neveriteľnou informáciou o tom, že môj prastrýko v roku 1968 spáchal alebo nespáchal samovraždu. To, že žil svoj život, proti svojej vôli bol svedkom a účastníkom niečoho, čo ďalej neuniesol, je pre mňa príkladom toho, čo sa stáva vojakovi, či už vo vojne alebo počas nejakého menšieho konfliktu.

Dolepovanie fotografií v záverečnej sekvencii filmu je spojené aj so scénami, kde je subjektívna kamera, ktorá reprezentuje prastrýka a jeho stratenie sa vo „vnútornom lese“, v spomienkach a potrebe utiecť. Na konci filmu akoby našiel maják a pochopí, kde je jeho symbolický domov a pokoj. Nalepovanie naspäť do fotografií (väčšinou do cudzích alebo pôvodných, ale veľmi poškodených) pre mňa zhmotňuje to, ako pracuje pamäť, ako sa menia veci v našich spomienkach, ako udalosti, ktoré prežívame, menia nás samých aj ľudí okolo nás. Nechcela som prastrýka týmto filmom vzkriesiť, ale, naopak, dôstojne pochovať. Aby ten neznámy vojak konečne dostal svoje meno.

Pokračujete v písaní denníka, ktorý vo filme tvorí významné prepojenie udalostí okupovania Československa, anexe Krymu a vášho súkromného života? Ako by ste charakterizovali činnosť písania denníka – ľudskú potrebu zaznamenávať si to, čo sa stalo?

Denník bol skôr dramaturgickou pomôckou pre film, aby sme mohli spojiť moje skúsenosti, môj súčasný život v Česku a udalosti novodobých dejín, ktoré všetci prežívame, ale viac osobným a emocionálnym spôsobom. Necítila som, že mám právo vo filme vyhlasovať nejaké múdrosti, no opísať svoju skúsenosť môžem. A tým, že film rôznym spôsobom pracuje s témou pamäti, tak nás napadlo, že možno bude denník najlepšou formou, ako doň zakomponovať hovorené/písané slovo. Samozrejme, všetko, o čom hovorím, sa naozaj stalo, dokonca niektoré situácie som skutočne spisovala do denníka, ale už dlho túto potrebu nemám. A je mi to ľúto, pretože sama mám veľmi rada čítanie denníkov. Hlavne ak ide o obyčajných ľudí, ktorí opisujú svoj každodenný život a na pozadí

toho sa menia dejiny. Jedna z vecí, ktoré som čítala už skoro pred rokom, ale doteraz mi pripadá neuveriteľne silná, je denník jedného muža, ktorý opisuje jednoducho, v troch vetách, čo spravil počas dňa, ako sa má jeho pes a koľko bômb spadlo na jeho Čečenskú dedinu počas prvej Čečenskej vojny. Vôbec nepíše o tom, kto viedol vojnu a prečo, nikoho neobviňuje, ale v tejto asketickosti písania vzniká taká škála emócií, že je to až fyzicky ťažké čítanie. Existujú teórie, podľa ktorých aj keď človek píše osobný denník, stále ho píše pre imaginárneho čitateľa. Či už pre seba o niekoľko rokov alebo pre rodinu. Alebo pre náhodného čitateľa, ktorý po 50 rokoch tento denník nájde na povale alebo v antikvariáte. Ľudia sa v mnohých svojich prejavoch menia, ale omnoho viac šokuje, keď si človek číta denník niekoho z roku 1908 a rozumie, že tento človek rieši úplne rovnaké problémy ako my. Dokonca aj v celkom poznateľnej historickej kulise. Ľudia potrebujú fixovať a zaznamenávať, čo sa deje okolo nich, ako prežívajú svoje životy. Čím ďalej tým viac sa to dnes robí pomocou nekonečných fotografií a sociálnych sietí. Ak odhliadneme od toho, ako sociálne siete naše životy ničia a že korporácie dostávajú naše súkromné informácie, môžeme to skúsiť vnímať ako denníky (vizuálne aj slovné) ľudí okolo nás. A tak vlastne „skrolovanie“ môže byť aj prínosné.

Foto - archív autorky, záber z filmu *Môj neznámy vojak*

Mgr. Romana Javorčeková, PhD.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
811 01 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: javorcekova.romana@gmail.com